

prezumțios și încărcat moral, al ideologiilor sociale moderne, însă ele ar trebui privite și examinate în raport cu dorințele, mai mult sau mai puțin lămurite, ale unor intelectuali expresivi, care dau astfel glas aspirațiilor unora sau altora din clasele sociale ale timpurilor lor. Unii dintre acești savanți exprimă crezul și rațiunea de a fi ale clasei sociale din care fac sau au făcut parte prin formație sau orbită biografică. Antimodernismul intelectual românesc este cel mai probabil verbalizarea, nu întotdeauna rațională sau logică, a neputinței de a se adapta – schimbându-se, pierzându-și condiția socială deținută inițial – la modul de producție capitalist a celor mai multe clase sociale din România în intervalul 1848–1948. Lipsa de considerație sau absența respectului legalist pentru drepturile omului, ca individ singular, în istoria României moderne provine și din contradicțiile dure dintre clasele sociale, țărănimea română trăind într-o mizerie materială cumplită timp de aproape o sută de ani, parte din această condiție de robi maltrăți datorându-se claselor avute, de la boieri și clerul ortodox până la burocrăți potențai ai statului roman, care o duceau bine, în disprețul public și ura latentă a celor de jos, pe spezele suferințelor unei majorități uriașe dintre semenii lor. În mod poate surprinzător, perioadele de războaie sau conflicte armate deschise din istoria României nu au fost atât de periculoase pentru stabilitatea statului ca diviziunea economică dintre români pe timp de pace, mai ales când vorbim de una îndelungată și stabilă, clasele stăpânitoare, ineficiente în materie de guvernare și obscurantiste ideologic, așezându-se împotriva șanselor de emancipare economică și politică reală pe care le aveau țărănimea, muncitorimea și mica-burghezie române în relație cu standardele și cerințele de clasă ale epocii lor. Într-o considerație istoriosofică interesantă din *Caietele din închisoare* (Caietul 8, § <40>), Antonio Gramsci povestește că, vizitând odată regele Vittorio Emanuele II orașul Cuneo, autoritățile locale au găsit de cuviință să-i ascundă în temniță pe săracii și nebulii urbei, iar, simulând pompa imperială romană, câțiva bărbați tineri și chipeși din localitate au fost obligați să se urce pe pedestale, văruiți din cap până în picioare, pretextând că sunt statui antice. Astfel fusese stăpânul Italiei primit de către locuitorii din Cuneo, plebea închisă urlând în zadar că ei ar fi fost adevăratul popor. Gramsci nu uita să amintească în această evocare rolul jucat în Rusia sălbatic-feudală de satele lui Grigori Potiomkin, dar adăugând că se poate uneori vorbi de întregi perioade istorice care reproduc modelul satelor curteanului rus. Istoria intelectuală românească pare, privind retrospectiv, un imens sat al lui Potiomkin, deși printre bărnele lucioase și aleile cu prundiș dintre casele cu aspect central-european se pot bănui câmpul deschis, golaș și nelucrat, fețele emaciate ale românilor de rând și rânjetul nu tocmai satisfăcut al celor care, deși au puterea în stat, nu sunt în stare să facă nimic folositor cu ea pentru societatea românească.

Dan Chiță

ION CÂRJA, IOANA RUSTOIU, SMARANDA CUTEAN, ZORAN MARCOV (editori), *Proiecte și destine românești în amurg de imperii: Legiunea Română în Italia (documente vizuale)/ Progetti e destini romeni al tramonto degli imperi: la legione Romena d Italia (documenti visuali)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut-Editura Mega, 2021, 114 p.

Rod al unei munci pasionate închinată unui episod al Marelui Război, activitatea Legiunii Române din Italia, albumul de față a fost întocmit pe baza documentelor fotografice și de arhivă prezentate în cadrul expoziției *Combatendo per la Grande Romania. Dall'esercito austro-ungarico alla Grande Romania: La Legione Romena D Italia (1916–1919)*. Expoziția organizată cu ocazia centenarului Marii Uniri, inspirată de Rudolf Dinu, Directorul Accademiei di Romania și Cristian Luca, director adjunct al Institutului Român de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția, a fost prezentată în trei localități din Italia: Muzeul Istoric ale Regiunii Trentino din Trento, Galeria Piedicastello, în 15 noiembrie – 9 decembrie 2018; ExAsilo Monumento, Piazza IV Novembre, 9, Grizzo di Montereale Valcellina, în 16 noiembrie – 8 decembrie 2019; Casa Marchi, Via Montelieto,

Fanna, în 22 februarie – 8 martie 2020. Partea română a avut drept organizatori Institutul de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția, Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Muzeul Național al Banatului din Timișoara, Institutul Cultural Român din București, toate acestea sub patronajul Ambasadei Române din Italia. A beneficiat de sprijinul entuziast al autorităților locale. Curatorii expoziției au fost: Ion Cârja⁴, Ioana Rustoiu⁵, Zoran Marcov⁶. Lor li s-a alăturat, ca editoare a albumului, Smaranda Cutean⁷.

În ultimii ani istoriografia română a închinat evenimentelor Marelui Război și Unirii din 1918 lucrări monografice pe tematici diverse și numeroase culegeri de studii. Albumul dedicat Legiunii Române din Italia valorifică un material documentar mai puțin exploatat: arhivele vizuale formate din fotografii, cărți poștale, afișe, cărți de vizită, materiale care au un impact rapid asupra cititorilor, reușind să transmită fragmente de viață trăită. Contactul cu imagini ale soldaților și ofițerilor surprinși în momente diferite ale participării pe front, de la clipe obișnuite de viață cotidiană, până la înclăștări, marșuri istovitoare sau participarea la slujbe religioase și diferite manifestări culturale emoționează publicul cititor. Elementele vizuale sunt întregite de scrisori adresate celor rămași acasă, hărți, obiecte, documente oficiale inedite legate de activitatea Legiunii române.

Albumul are o introducere bilingvă, cuprinzătoare, în care este prezentat contextul istoric al formării și activității legiunii române, continuă cu prezentarea propriu-zisă a materialului expoziției, împărțit în patru capitole și se încheie cu un rezumat în limba engleză.

În prima parte sunt prezentate aspecte din activitatea regimentelor predominant românești aflate în armata austro-ungară implicate în luptele de pe frontul italian: Regimentul de infanterie K. u. K. nr. 50 din Alba Iulia, Regimentul de infanterie K. u. K. nr. 61 Timișoara, Regimentul de infanterie K. u. K. nr. 31 Sibiu, Regimentul de infanterie K. u. K. nr. 43 Caransebeș. Un spațiu generos a fost alocat materialului documentar referitor la Regimentul de infanterie 61 Timișoara preluate din colecția „Dajdea” de la Muzeul Național al Banatului din Timișoara, care surprinde deplasări ale soldaților în mai multe localități din Slovenia și Italia și prezintă momente semnificative din viața de pe front.

Capitolul al II-lea prezintă experiența militară a lui Petre Ugliș, învățător înainte de război, implicat în activitatea culturală a ASTREI, al cărui jurnal de front împreună cu alte materiale aflate la Muzeul Național din Alba Iulia, constituie importante izvoare al perioadei, unele fiind deja publicate. De remarcat că Petre Ugliș a dezertat din armata austro-ungară în cea italiană și a fost implicat în activitatea Legiunii române din peninsula. Sugestive sunt cărțile poștale trimise logodnicei sale, Constanța Tomșa (p. 33–45).

Despre organizarea, activitatea și plecarea spre țară a Legiunii române se ocupă capitolul al III-lea al albumului. Sunt prezentate lagărele prizonierilor români din Italia de unde au provenit membrii Legiunii (p. 62–66), momentele festive de constituire a acesteia, marcate și de prezentarea unor documente inedite (p. 71–76), plecarea spre țară, pe mare (p. 82–87).

În ultimul capitol intitulat *Varia* sunt prezentate servicii religioase desfășurate pe front și un grup de cărți poștale de propagandă de război (p. 97–107).

Albumul rezultat în urma expoziției române itinerante în localitățile din Italia de nord, acolo unde a luat ființă Legiunea română, este o lucrare meritorie, care împletește seriozitatea documentării

⁴ Ion Cârja este conferențiar universitar dr. la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, specialist în istorie modernă, istorie ecleziastică, arhivistică. Este directorul Școlii doctorale: Studii de populație și istoria minorităților din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

⁵ Ioana Rustoiu, muzeograf la Muzeul Unirii din Alba Iulia, cu preocupări în cercetarea corpurilor de voluntari români în Siberia, subiect căruia i-a dedicat o lucrare.

⁶ Zoran Marcov, muzeograf la Muzeul Banatului, cu preocupări și studii în istoria armelor.

⁷ Smaranda Cutean, muzeograf la Muzeul Unirii din Alba Iulia, autoare alături de Ioana Rustoiu și Gabriel Rustoiu a lucrării *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920), album*, Baia Mare, 2010.

științifice cu frumusețea imaginilor redată într-o ediție de excepție, pentru a rememora momente mai puțin cunoscute ale Marelui Război, prin destinele neobișnuite ale oamenilor obișnuiți puși în fața unor provocări neprevăzute.

Raluca Tomi

DAVID HOPKIN, *Voices of the People in Nineteenth-century France*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2012, 296 p.

Analizând modul în care istoricii s-au raportat la producțiile folclorice ca surse pentru studierea trecutului, Peter Burke remarcă, în urmă cu două decenii, că, odată cu creșterea interesului pentru cultura populară, istoricii au început din nou să-și îndrepte atenția către sursele folclorice, argumentând totodată pentru o și mai intensă utilizare a folclorului de către istorici. Este ceea ce face fostul său doctorand, David Hopkin, în volumul *Voices of the People in Nineteenth-century France*, unde pledează pentru o „turnură folclorică” în cercetările istorice.

Accentul pus în cercetările de istorie culturală din ultimele decenii pe modul în care procesul de formare a identităților naționale a influențat atenția acordată folclorului, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe parcursul secolului următor, determinând intervențiile culegătorilor de folclor ce proveneau din clasele de sus ale societății, a dus, în opinia lui Hopkin, la dispariția din analiza istorică a vocilor oamenilor din clasele de jos. Reticența cercetătorilor de a folosi literatura orală, inclusiv cântecele și basmele populare ca surse nu este justificată, argumentează Hopkin. Este adevărat că utilizarea izvoarelor folclorice prezintă unele probleme metodologice legate de autenticitatea acestora și de intervențiile folcloriștilor din secolul al XIX-lea, însă aceste probleme nu diferă în mod esențial de cele puse de orice alt tip de izvoare istorice și, mai important, își pot găsi o rezolvare.

Soluția pentru rezolvarea acestor probleme metodologice este preluată din folcloristica contemporană, ce consideră fiecare producție folclorică drept o reprezentare unică, dată de un anumit interpret, cu propriile nevoie și interese, în fața unui anumit public, cu așteptările sale specifice. De aceea, în fiecare dintre cele șase studii de caz (ce se constituie în capitole separate ale volumului) din diferite regiuni ale Franței în ultima parte a secolului al XIX-lea, Hopkin acordă atenție modului în care biografia, educația și atitudinea față de lumea rurală și cultura populară pe care o avea fiecare dintre cei trei folcloriști francezi din clasa de mijloc ale căror culegeri le folosește, Paul Sébillot, Achille Millien și Victor Smith, ar fi putut influența intervențiile acestora asupra textelor culese și publicate. Este studiată apoi și relația pe care fiecare culegător o avea cu informatorii săi, căci naratorii ar fi putut, fie din dorința de a mulțumi, fie în speranța obținerii unei recompense, să inventeze tipurile de basme sau de cântece pe care credeau că le dorește folcloristul.

Hopkin compară fiecare basm, cântec și ghicitoare analizate cu tipurile ce predomină în regiunea de unde au fost culese, pentru a evidenția modificările introduse de fiecare interpret popular în parte. Informațiile astfel obținute sunt apoi coroborate cu cele rezultate din analiza manuscriselor și scrisorile folcloriștilor și cu datele despre situația socială a fiecărui interpret popular, oferite de arhivele create de aparatul birocratic al statului francez. Hopkin ajunge astfel la concluzia că, de cele mai multe ori, interpreții populari nu s-au sfiit să-și exprime în basme și cântece propriile păreri despre condițiile specifice în care lucrau, despre familie și societate în general, dar și despre relațiile, deseori conflictuale, cu Biserica și guvernul. Transferul cultural nu a avut așadar loc într-un singur sens, de la clasele de sus la cele de jos, căci, așa cum a arată istoricul de la Universitatea din Oxford, în Franța sfârșitului de secol XIX povestitorii și cântăreții populari au avut deseori un impact asupra modului în care folcloriștii și-au publicat materialele, determinându-i să-și modifice nu doar metodele de culegere ci și atitudinea față de cultura populară.